

AHMET MİTHAT EFENDİ’NİN ROMANINDAN FATMA ALİYE HANIM’IN ‘TASVİRİNE’: DİPLOMALI KIZLAR

Bu çalışma, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Doktora Programında Doç. Dr. Sabahattin Çağın danışmanlığında Burcu ÇAKIN ERDAĞ tarafından hazırlanmakta olan “Tanzimat Dönemi Romanlarında Eğitim Unsurları” başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Öz: Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı aydınlarının dikkati sosyal meseleler üzerine yoğunlaşmış, devrin edebiyatı da halka dönük bir nitelik kazanmıştır. Bu dönemde edebiyatımıza giren ve hızla gelişmeye başlayan roman türü, sosyal meselelerin işlenmesinde önemli bir araç hâline gelmiştir. Bu türün ilk emektarı olarak nitelendirebileceğimiz Ahmet Mithat Efendi, kendi devrinde geniş bir okuyucu kitlesine ulaşan ve bu vesileyle halkı eğitime kaygısı güden sanatçılarımızdandır. Onun eserlerindeki kadın ve erkek karakterler, olumlu ve olumsuz yönleriyle gerçek hayattaki karşılıklarının birer numunesi olarak sunulmuş, iyi veya kötü davranış kalıplarına örnek teşkil etmişlerdir. Kadın eğitimi, dönemin çoğu aydını gibi Ahmet Mithat’ın da başlıca meselesidir. Kadınların eğitilmesini ve toplumsal yaşam içerisinde saygın bir mevkie ulaşmasını samimiyetle arzulayan yazar, bir yandan eserlerinde iyi eğitilmiş, ahlâklı, fedakâr ve çalışkan karakterler vücuda getirirken bir yandan da yazma yeteneği olan kadınları destekler ve yönlendirir. Onun en sadık öğrencisi, ilk Türk kadın romancısı Fatma Aliye Hanım’dır. Üstata konumundaki Ahmet Mithat’ın *Diplomalı Kız* romanıyla çıkarık konumundaki Fatma Aliye’nin *Refet* romanı karşılaştırmalı olarak ele alındığında iki yazarın aynı sosyal tema üzerinde birleşen düşüncelerini takip etmek mümkündür. Ahmet Mithat’ın Türk edebiyatına kazandırdığı ilk okullu kız olan Julie’nin yarattığı örnek, Fatma Aliye’nin Refet’iyle yerli karşılığını bulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, *Diplomalı Kız*, *Refet*, Kadın Eğitimi.

From Ahmet Mithat Efendi's Novel to Fatma Aliye Hanım's ‘Description’: Girls with Diploma

Abstract: During the Tanzimat Era, the attention of the Ottoman intellectuals focused on social issues, and the literature of this period gained a public-oriented quality. The novel genre, which entered our literature in this period and started to develop rapidly, has become an important instrument for discussing social issues. Ahmet Mithat Efendi is one of our artists who reached a large number of readers in his time and so he had the motive to educate public. Male and female characters in his works were presented as samples of their real-life counterparts with their positive and negative aspects, and set an example for good or bad behavior patterns. Woman education is the main issue of Ahmet Mithat, like many intellectuals of the period. The author, who sincerely desires education for women and their accomplishment of a respected position in social life, creates well-educated, moral, self-sacrificing and hardworking characters in his works, as well as he supports and directs women who have the ability to write. His most devoted student is Fatma Aliye Hanım, also the first female novelist in our literature. It is possible to follow the thoughts of the master and his apprentice united on the same social theme by analyzing Ahmet Mithat’s *Diplomalı Kız* and Fatma Aliye’s *Refet* comparatively. Julie, who is the first example of schooled girls brought to Turkish Literature by Ahmet Mithat, found its local equivalent with Fatma Aliye’s *Refet*.

Keywords: Ahmet Mithat Efendi, Fatma Aliye Hanım, *Diplomalı Kız*, *Refet*, Woman Education.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
52. SAYI / VOLUME
2022-GÜZ / AUTUMN

Sorumlu Yazar Corresponding Author

1) Öğr. Gör. Burcu ÇAKIN ERDAĞ

Dokuz Eylül Üni.
Ortak Zorunlu Dersler Böl. Başkanlığı

burcu.cakinerdag@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0002-9575-4539

2) Doç. Dr. Sabahattin ÇAĞIN

Dokuz Eylül Üni.
Buca Eğitim Fak.
Türkçe ve Sosyal Bil. Eğt. Böl.
Türk Dili ve Edebiyatı ABD

s.cagin@deu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9649-3660

Gönderim Tarihi

Received
01.11.2022

Kabul Tarihi

Accepted
28.11.2022

Atf

Citation

Çakın Erdağ, Burcu, ve Sabahattin Çağın. “Ahmet Mithat Efendi’nin Romanından Fatma Aliye Hanım’ın ‘Tasvirine’: Diplomalı Kızlar.” *Türklük Bilimi Araştırmaları*, no. 52, 2022, ss. 11-28.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Ahmet Mithat Efendi, 1890 yılında *Letaif-i Rivayat* serisinin on dokuzuncu cüzü olarak yayımladığı *Diplomalı Kız* romanında başlıca konularından birini işler: Kız çocuklarının eğitimi. Yazar için ideal olan; okuma yazma bilen, dinine diyanetine bağlı, piyano çalabilen, kitap okumayı seven hatta yabancı dil öğrenen genç kızlardır. İlk eserlerinden itibaren bu doğrultuda eğitim alıp beceriler kazanan kadın karakterlerin olumlu özellikleriyle ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Bunlar arasında *Hasan Mellah*'ın Cuzella'sı, *Felâton Bey ile Rakım Efendi*'de Rakım'ın özenle yetiştirip sonrasında evlendiği Canan, *Cinli Han*'da nişanlısına denk olabilmek için kendini yetiştirmeye çalışan Jozefin birkaç örnek olarak sayılabilir. Ancak *Diplomalı Kız*'ın Julie'sinin tüm bu kadın karakterlerden bir farkı vardır. O; okula gitmiş, formal bir eğitim alarak diploma sahibi olmuştur. Bu nitelik, romanımızda ilk defa Julie'de görülürken *Diplomalı Kız*'ı da öncü bir eser hâline getirir. Nüket Esen, sadece “diploma” ve “kız” kelimelerini bir araya getirmesi bakımından bile bu eseri önemli bulur (*Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat* 74).

Ahmet Mithat Efendi'nin Julie'si

Diplomalı Kız muhtevası bakımından yerli bir roman değildir. Ahmet Mithat romanın başına koyduğu “İfade” bölümünde anlattığı olayları kendisine *Levant Herald* gazetesinde okuduğu Dick May'e ait bir fıkranın ilham ettiğini söyler (*Diplomalı Kız* 593). Dick May, gerçek adıyla Jeanne Weill, Cezayir'de doğmuş ve haham olan babasının Fransa'ya yerleşmesi üzerine bu ülkeye gelmiş bir kadın yazardır. 1899 yılında “sosyal öğretim” çerçevesi içinde ilk Fransız gazetecilik okulunu kurmuştur (Enginün 73). Öncü bir kadın yazarın fıkrasından yola çıkan Ahmet Mithat, edebiyatımız içerisinde öncü bir kadın karakter yaratır ve Julie Depres'nin hikâyesi ortaya çıkar. Julie, Fransız bir genç kızdır ancak eğitimiyle, hayata bakışıyla, karakteriyle ve tavırlarıyla, mücadeleci ve müteşebbis ruhuyla Osmanlı kadınları için bir rol model olarak tasarlanmıştır.

Çalışkan bir demirci olan Jean Depres, çamaşırcı Polini ile kızları Julie'nin doğumundan iki buçuk sene sonra evlenir. Evlendikten sonra Polini çamaşırcılığı bırakır. Jean'ın kazancı ve Polini'nin tutumluluğu sayesinde ailenin iyi bir yaşamı ve bir miktar birikmiş parası vardır. Yazarın feylesof ve Voltaire takipçisi olarak tasvir ettiği Jean, Polini'nin itirazlarına rağmen kızını kibar çocukları gibi yetiştirip okutarak öğretmen yapmak ister. O dönemde Fransız hükümeti eğitim sahasında kadınların varlığını artırmak istemekte, bu yüzden de kız çocuklarının öğretmen olarak yetiştirilmesini teşvik etmektedir. Sınıf ayrımının yoğun olarak görüldüğü Fransız toplumunda drahoması olmadığı için asla zengin bir delikanlıyla evlenemeyecek olan fakir kızlar, eğitimi ve diplomalı oldukları takdirde kibar ailelerin oğullarıyla iyi evlilikler yapmaktadır. Jean, kızının ileride öğretmen olması veya seçkin bir evlilikle sınıf atlaması sonucu tüm aile için gerçekleşecek parlak bir istikbali umut etmektedir. Bu umudun peşinde hiçbir fedakârlıktan kaçınmayarak Julie'yi yetiştirir.

Başarılı bir öğrenci olan Julie, tam bir hanımefendi olarak yetişir ve birincilikle diplomasını alır. Ancak, onun eğitimi tamamlanana kadar Fransa'da durumlar değişmiştir. Diplomasını alıp öğretmenliğe başlamayı bekleyen kızların çokluğundan dolayı hepsinin görevlendirilebileceği kadar boşluk kalmamıştır. Julie'yle birlikte dört yüz öğretmen adayı beklemektedir. Kibar beyler de kendilerine

üstün çıktıkları için eğitilmiş kızlarla evlenmek yerine cahilleri tercih etmeye başlamışlardır. Julie'nin bu yaşta ve yetiştirilme tarzından sonra annesinin en başından beri istediği gibi bir zanaat öğrenmesi, modistra olup para kazanması da mümkün değildir. Üstelik Polini ve Jean, Julie'nin masraflı eğitimi için birikimlerinin büyük bölümünü de harcamışlardır.

Julie mezun olur olmaz öğretmenliğe başlayamaz. Bu sırada babası zatürreye tutulur ve ailenin son paraları da onun tedavisine gider. Jean, aylarca çalışmadığı gibi tekrar çalışmaya başladığında öncekinin çeyreği kadar parayı ancak kazanır. Evleri, eşyaları satılır ve bir tavan arasına yerleşmek zorunda kalırlar. Julie, öğretmenlik için sıranın kendisine gelmesini beklerken olabilecek her türlü işe başvurur. Postane ve banka kâtibeliğinden mağaza tezgâhtarlığına kadar birçok iş için şansını dener ancak olumlu bir cevap alamaz. Kiminden yeterince güzel olmadığı, kimisi için gereken teminat parasını veremediği, kimi pozisyonlardan da eğitim seviyesinin çok altında kaldığı için reddedilir. Julie, sabahtan akşama kadar dolaşır iş bulmaya çalışırken artık yiyecek ve yakacak alacak imkânları kalmamıştır. Bütün gün evde kalan Polini, odalarında soğuktan donmamak için kapıcı kadının odasına sığınır ve türlü yalanlar söyleyerek durumlarını anlamaması için uğraşır.

Başvurduğu her yerden ret cevabı aldığı bir günün akşamında bir kahveci insanları kumar oynamaya çekmek için Julie'yi araç olarak kullanır ve iki frank kazanmasını sağlar. Bu olay sayesinde Julie, öğretmen olmaktan veya başvurduğu işlerden farklı bir yol izleyerek de para kazanabileceğini fark eder. Ertesi gün bir cenaze arabasından düşen büyük bir buketi küçük parçalara bölerek bir tiyatronun kapısında satmaya başlar. Çiçekleri takdim ederken ünlü şairlere ait beyitleri zarif bir tavır ve güzel bir üslupla okuduğu için çok ilgi çeker. Kısa sürede tüm çiçeklerini tüketir, çok para kazanır. Bir sonraki gün civardaki bir çiçekçi kadınla anlaşma yapan Julie, kılığını kıyafetini düzeltir. Önceki gece kazandığı şöhretin etkisiyle erkenden daha da çok çiçek satar.

Bir süre sonra Julie Paris'te meşhur olur. Gazeteler bu öğretmen diplomalı çiçekçi kızdan bahsetmeye başlar. Hazırladığı buketlerin içerisine beyitler yazılı kâğıtlar koymaya başlayınca Paris sosyetesini için bu bir fal eğlencesine dönüşür. Edebiyat konusunda büyük bir birikime sahip olan Julie, bütün gün kütüphanede eski eserlerden beyitler toplayarak ve bazen de kendisi yazarak herkesin ilgisini çiçeklerinin üzerine çeker. O kadar çok para kazanır ki artık her gün hasılatını sandığa yatırmak zorunda kalır.

Julie çiçekçiliğe başladıktan beş hafta sonra ailesiyle birlikte yaşamak için bir ev kiralayıp tepeden tırnağa döşemiştir. Ev işlerini üstlenmesi için bir de hizmetçi tutmuştur. Annesiyle babasını tavan arasından aldırıp güzelce giyindirdikten sonra yeni evlerine yerleştirir. Ayrıca Théâtre Français ile şiir okuma konferansları ve genç aktrislerle fesahat dersi vermek üzere yıllık ücret karşılığında bir anlaşma yapmıştır ki bu ücret ailenin tüm giderlerinin iki katına tekabül etmektedir. Julie'nin diploması onu belki bir okulda öğretmen yapmamıştır ancak eğitimi boyunca edindiği bilgi ve görgü sayesinde çiçekçilikte büyük bir başarı kazanmıştır. Julie'nin okulda öğrendiği Corneille, Racine, Lamartine, Musset, Shakespeare ve Schiller gibi şairlerin eserleri; yine okulda edindiği güzel şiir okuma hatta biraz da

yazma becerisi Depres ailesinin hayatını değiştirmiştir (Nemutlu 183). Diplomasının gerektirdiği mesleği, Fransa’daki istihdam koşullarından dolayı icra edemese de başka bir mesleği eğitiminin kazandırdığı bilgi sayesinde mükemmel şekilde icra etmiştir. Yazar, Julie’nin macerası üzerinden eğitim için gösterilen gayretin hiçbir zaman boşa gitmeyeceğini, insan hayatına mutlaka pratik bir fayda getireceğini göstermiştir (Gökçek 115). Romanın sonunda yazarın Julie’ye kurdurduğu “Anacığım, babacığım! Şükufe-fürüş dahi olacak olsa kızları yine muallime diplomasına nail etmelidir.” (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 661) cümlesi de bu düşünceyi destekler ve birçok sosyal soruna temas eden romanın temel iletisini dile getirir.

Neden Fransa? Neden Julie?

Diplomalı Kız, Ahmet Mithat Efendi’nin bir bireyin sahip olması gerektiğine kuvvetle inandığı çalışkanlık, girişimcilik, zorluklar karşısında yılgınlığa kapılmamak, gayretli olmak gibi özellikleri Julie’nin kişiliğinde topladığı bir romandır. Yazar, kuşkusuz bu olayı okurlarının belli dersler çıkarması ve Julie’yi örnek alması için yazmıştır. Romanın “Hatime” bölümünde Fransa’da zaten zorunlu olan kız çocuklarının eğitim almasının artık tüm dünya için gerekli olduğunu dile getirerek aslında Osmanlı toplumuna yönelen (Okay 375) mesajını vurgular:

Bir kız her ne olacak olursa olmalı talim ve terbiyesini ikmal etmiş bulunmalı. “Bizde kızların talim ve terbiyesine lüzum yoktur” demek için “Bizde erkeklerin de talim ve terbiyesine lüzum yoktur” diyebilmek cesaretini peyda etmelidir, ama kızların terbiyesine o kadar lüzum olmadığı dava edilebilecek imiş. Terbiye ve talimin ol kadarı bu kadarı olamaz. Nisvan dahi cemiyet içinde yaşadıkları medeniyet-i insaniyenin azasından tanındıkça erkeklerin talim ve terbiyeye ne kadar ihtiyaçları var ise kadınların da o kadar ihtiyaçları vardır. Bunu şimdiki zamanlarda inkâra cesaret edecek olanları müstakbel mutlaka tekzip edecektir. Kadınlardan dahi tabibeler, eczacılar, cerrahlar, kâbileler, muharrirler, feylesoflar, muallimler, falanlar filânlar çoğalıp meydan aldıkları zaman o tekzip-i maddî vukua gelecektir.

Ama o zaman ne zamandır? Daha çok uzakta mıdır? Gaybı Allah’tan başka kimse bilemez (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 662).

Bu bölümden de anlaşıldığı gibi Ahmet Mithat’ta eğitim meselesi söz konusu olduğunda kadının erkekle eşit tutulması, belli alanlarda uzmanlaşması ve özellikle toplumsal hayatta saygın bir meslek icra etmesi fikri uyanmıştır. Yazar, önceki eserlerinde eğitilmiş olsa dahi kadını evin içinde tasavvur eder (Enginün 55). *Hasan Mellah*’ta Cuzella’ya, iki rahibe tarafından evde eğitim verilmiştir. Hasan’ın kızı Melek ve Alonso’nun kızı Maşuka da Donna Cameliyas adında bir mürebbiye ve Seyyid İsmail Efendi namındaki bir hoca tarafından evde okutulmuşlardır. *Yeryüzünde Bir Melek*’te Raziye, babası tarafından himaye edilen Hacı Hafız Mehmet Singapurî tarafından evde, Singapurî’nin oğlu Şefik’le birlikte eğitilmiştir. *Felâtn Bey ile Rakım Efendi*’de Canan, Rakım ve Jozefino tarafından yetiştirilir; okuma yazmanın ardından Arapça, Farsça ve Fransızca’yı, piyano çalmayı evde aldığı bu derslerle öğrenir. *Vah*’ta Ferdane Hanım’a, babası öldükten sonra aynı zamanda hamisi olan özel hocası tarafından on yedi yaşına kadar muntazam bir eğitim verilir. *Esrar-ı Cinâyât*’ta Peri adlı cariye, satıldığı

evde Hezarfen Mustafa tarafından Türkçe, okuma yazma, Arapça, Farsça, Fransızca, piyano, ut ve keman öğretilir. Bu kadın karakterler hiçbir zaman okula devam etmemiş; uğradığı felaketlerden sonra her şeyini kaybeden Raziye'nin çamaşırcılık, dikişçilik yapması dışında çalışma hayatı içerisinde yer almamıştır. *Diplomalı Kız*'da ise genç kızlara örnek olacak; ahlaklı, ailesini namusuyla geçindiren, formal eğitim almış bir iş kadını tasvir etmiştir. Ancak yine de bu kadın Osmanlı kadını değildir ve roman Osmanlı ülkesinde geçmez. Oysaki *Diplomalı Kız* yayımlandığında İstanbul'da kız çocukları için ilk rüştiyenin açılmasının üzerinden otuz bir yıl geçmiştir. Kadın öğretmenler yetiştirmek üzere 1870 yılında Darülmuallimat açılmıştır. 1874 yılına gelindiğinde bu okulla birlikte kızlar için açılmış olan on mektepte iki yüz doksan dört öğrenci eğitim görmektedir (Ergin 459). Darülmuallimat 1872'de mezun vermeye başlamış ve romanın yazıldığı 1890'a kadar iki yüzün üzerinde kadın öğretmen yetiştirmiştir (Aksoy 107). Ancak "Hatime"nin son cümlelerinden de anlaşıldığı üzere yazar, tüm bu gelişmelere rağmen Osmanlı toplumunda kadınlar için henüz hayal ettiği sosyal ortamın oluşmadığını ve ne zaman oluşacağını da belirsiz olduğunu düşünmektedir. Yazarın okuduğu fıkra ile alakası anlaşılmayacak derecede değiştirdiğini ifade ettiği (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 593) bu hikâyeyi Fransa'da ve Fransız karakterlerin başından geçirtmesinin altında yatan sebeplerden biri budur.

Bir diğer sebebin ise Ahmet Mithat'ın kadınlarla ilgili meselelerin yine kadınlar tarafından dile getirilmesi gerektiğine olan inancı olduğunu söylemek mümkündür. Ahmet Mithat, Tanzimat Dönemi'nde kadınların hakları, toplumdaki yeri, eğitimi, evlilik meseleleri üzerine en çok fikir yürüten ve yazan sanatkârdır (Tüzer 271). Ancak ona göre kadınlar edebiyat aracılığıyla kendi düşüncelerini aktarmalı, kadın bakış açısı ve duyarlılığıyla karşılaştıkları sorunlarla ilgili fikirlerini ortaya koymalıdır (Koç 198). Bu düşünce tarzına paralel olarak Ahmet Mithat'ın birçok kadın yazarı desteklediği, onlarla öğrencileri gibi ilgilenip kalemlerini geliştirmeleri, eserlerini yayınlamaları ve adlarını duyurmaları için yardımcı olmaya çalıştığı bilinmektedir. Ona göre kadınlar kendilerine imkân verildiği takdirde yazma hususunda erkeklerden geri kalmayacaktır. Bu yüzden de gazetesinin sayfaları farklı kadın yazarlara hep açık olmuştur (Gökçek, teis.yesevi.edu.tr). Bu doğrultuda Türk romanı için ilk örneği teşkil edecek yerli bir "diplomalı kız" tasvir etmeyi de en sadık ve başarılı kadın öğrencisine bırakmış olma ihtimali yüksektir. Romanımızda formal eğitim görüp, diploma alabilen ve bir öğretmen olarak çalışma hayatı içerisine giren ilk yerli kadın karakter Refet'tir ve bu karakterle aynı adı taşıyan eser, Fatma Aliye Hanım tarafından 1896-97 yıllarında yazılmıştır.

Bir Fikrin Ustadan Çırağa İntikali

Tanzimat yıllarının önemli devlet adamlarından biri olan Ahmet Cevdet Paşa'nın devrine göre çok iyi eğitim almış kızı Fatma Aliye Hanım, aynı zamanda Ahmet Mithat'ın da sadık bir öğrencisi ve Türk edebiyatının ilk kadın romancısıdır. Ahmet Mithat'ın kalemiyle on bir yaşındayken *Letaif-i Rivayat* okuyarak tanışan Fatma Aliye, onun romanlarının ve *Kırkambar* dergisinin seçkin bir okurudur (Ahmet Mithat Efendi, *Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrire-i Osmaniyenin Neşeti* 49). *Meram* tercümesiyle birlikte matbuat camiasının ilgisini çekmiş, Ahmet Mithat'la mektuplaşmaya başlamış ve birlikte *Hayal ve Hakikat*

romanını yazmışlardır. Ahmet Mithat, daha sonra Osmanlı kadını için mükemmel bir örnek olarak gördüğü Fatma Aliye'nin yetişmesini anlatan *Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti* adlı biyografik bir eser kaleme almıştır (Aşa 261). Mektuplaşmanın başlamasından itibaren Ahmet Mithat, Fatma Aliye'nin bir yazar olarak yetişmesi için devamlı olarak öğrencisine yol göstermiş, yazılarının planından değineceği noktalara kadar her hususta detaylı yönlendirmeler yapmıştır. Kızı olarak gördüğü genç yazara edebî ve fikrî eserlerinde temas ettiği konularla ilgili kendi düşüncelerini detaylı olarak açıklamış; Fatma Aliye'nin yazdıklarında yanlış bulunduğu bir şey gördüğünde karşı çıkmış, zaman zaman uyarılarda bulunmuştur. İkilinin mektuplarından Fatma Aliye'nin neredeyse her yazdığının Ahmet Mithat'ın kontrolünden geçerek yine onun seçtiği gazete ve dergilerde yayımlandığı anlaşılmaktadır. Ahmet Mithat bir nevi genç yazarın vesayetini üstüne almış, birçok meselede kadınların söylemesi gerektiğini düşündüğü sözleri ona söyletme yoluna gitmiştir.

Ahmet Mithat, 20 Mayıs 1894 tarihli mektubunda Müslüman Osmanlı kadınlarının eğitimiyle ilgili bir metin kaleme almakta olan Fatma Aliye'ye neler yazması gerektiğini tek tek söyler. Bu sözleri *Diplomalı Kız*'ın hatimesinde dile getirdiği düşüncelerle örtüşür niteliktedir:

Şimdi gelelim sizin yazacağınız nisvân-ı İslâmın terbiyesi meselesine: Bu iş gâyet güçtür. Bunun için Avrupa'dan hiçbir mehoz bulamazsınız. Zirâ onların iltizâm edebilecekleri terbiye-i nisvân bize kat'â uyamaz. Mu'terazun-aleyh olur. Siz kendi karîha-i pür-hikmetinize müracaat edeceksiniz. Düşüneceksiniz ki biz Müslümanız. Hiç olmaz ise birkaç yüz seneye kadar olsun yalnız İstanbul gibi büyük şehirlerde bile kadınlar Ermenilerin, Yahudilerin aldıkları mekşûfiyeti alamayacaklardır. Evet, nisvân-ı selefi ihtâr edeceksiniz. Müderrisler bile geldiğini falanı yazacaksınız. Mestûriyet-i şer'îye kat'îyyen ne demek olduğunu beyân edeceksiniz. Bunları lüzumundan ziyade bile liberal yazacaksınız. Tâ ki zamanın efkâr-ı ma'kusesini hiç olmaz ise bi'l-kuvve olsun ta'dile hizmet eylesin diye. Lâkin bunları yazdıktan sonra şimdiki âdât [u] akvâli bozmak dahi kâbil olamayacağını teslim eyleyeceksiniz. Bu halde terbiye-i nisvân, terbiye-i zükûrdan pek çok farklı mı olacak? Asla! Hemen hiç farkı olmayacak. Kadınlar meyânında olsun me'zun ulema yetişmeli. Çünkü ötedenberi ve hâlâ dahi kadın hocaları bulunup bunlar familyalar içinde va'z u nasihat ve ta'lim ve terbiye işlerinde bulunuyorlar ise de ikmalleri maksûddur. Tabibeler Avrupa'dan ziyade bizde matlûbdur. Zaten kocakarı ilaçları yapıyor. Mestûriyet-i İslamiye hasebiyle haremlere girecek tabiplerin kadın olmaları bize müreccah ve hatta zaruridir. Avukat bile bulunmalı. Zirâ tevâriis ve eytâm ve sâir umur-ı hukûkiyede kadınların hukuku daima zayi' oluyor. Erkekler zaaf ve cehâlet-i nisvândan daima istifâde eyliyorlar. Hâsılı ressam bulunmalı, müellif bulunmalı, her şey bulunmalı. Çünkü erkeklik nasıl bir âlem-i vâsi' ise kadınlık dahi öyle bir âlem-i vâsi'dir. Bu âlem hem de el-yevm mevcûddur. Onu ıslah etmeli. Kadınların evlat için ilk muallime oldukları artık eskimiş, çürümüş bir hükm olduğunu da söylemeli. Neden kadınlar ilk muallime olmakla kalsınlar? Cemiyet-i medeniye'nin yarından çok a'zâsını onlar teşkil etmiyorlar mı?

Bir de düşüneceksiniz ki biz Avrupa gibi aristokratik bir millet değiliz. Demokratik bir milletiz. Bir kuyucuzâde sadr-ı a'zam oluyor. Hele bir esir bile sultan oluyor. Bir fakirin kızını bugün bir mülâzım alıyor. Yarın o mülâzım müşîr ve fakirzâde kız dahi hanımefendi oluyor. Yahut oğlu vezîr-i müşîr olup kadın, efendi oluyor. Bu halde ta'mim-i terbiye ve ta'lim Avrupa'dan ziyade bize lazımdır.

*Hele asıl şunu düşüneceksiniz ki: Bizde terbiye-i zükûra büyük ehemmiyet veriliyor. Mektepler çocuk dolu. Bilhassa büyük şehirlerde mektebe gitmeyen çocuk görülüyor. Bunlar tam medenî bir halka lâyık terbiyeyi, ta'limi görüyorlar, alıyorlar. Ya bunlar kendi terbiyelerine münasip kadını istemeyecekler mi? Bulamazlar ise Avrupa'ya müracaat etmeyecekler mi? Emsâli nedir mi?... Bir milletin milliyeti kadınlar elinde olduğundan haremlerimize unsur-ı ecânib girer ise maazallah milliyetin ihlâlüne kadar varılmayacak mı? İşte buralarını dahi düşüneceksiniz (Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* 222-223).*

Görüldüğü gibi Ahmet Mithat, kız çocuklarının iyi bir eğitimden geçirilerek ileride ideal birer eş ve anne olmaları düşüncesinin artık eskidiğini, bundan fazlasını başarabileceklerini dile getirmektedir. Bu düşüncelerini daha sonra 1898 tarihli *Hikmet-i Peder*'inde de açıkça ortaya koyacaktır. Bu eserde Siret, gazete-deki yazılarından etkilendiği ve methini duyduğu Rana'nın dikkatini çekmek için üstü kapalı şekilde onu metheden bir yazı yayımlar. Bu yazıda kadınların ilerlemesinden bahsederken “Çocukların ilk mürebbiyesi validelerdir.” veya “İnsanın ilk mektebi aguş-ı maderdir.” gibi “söylene söylene eskitilmiş sözler”i tekrarlama-dığı için yazar tarafından takdir edilir (Ahmet Mithat Efendi, *Hikmet-i Peder* 20). Ancak 1894 tarihli yukarıdaki mektubunda Osmanlı toplum yapısının meslek erbabı kadınlara şiddetle ihtiyacı olduğunu çeşitli örneklerle açıklarken hâlâ içinde buldukları devrin zihniyetinin bu fikirlere müsait olmadığını düşünmektedir. Kendisi nasıl ki romanını yazarken bir Fransız kızını model almışsa Fatma Aliye'nin de eski ulemâ Osmanlı kadınlarını örnek vermesini âdetâ tembih etmiştir. Bu mektup her ne kadar bir makaleye yönelik olarak yazılmışsa da içeriğine bakıldığında *Refet*'in savunduğu tezlere kaynaklık eden ifadeleri barındırdığı görülmektedir.

Fatma Aliye'nin kaleminden çıkan her şeye müdahil olan Ahmet Mithat, *Refet*'in yazılış süreciyle de yakından ilgilenmiştir. *Muhadarat*'ın yayımlanmasının ardından Fatma Aliye'nin dikkatini, ait olduğu çevrenin dışına, toplumun yoksul kesimine yönlendirir (Esen, “Bir Osmanlı Kadınının Yazarlığı: Fatma Aliye” 63). Varlık içerisinde büyümüş olduğunu bildiği öğrencisinin yoksul insanların hâlini görecektir, anlayacak ve eserlerinde işleyecek bir bakış açısı kazanmasını ister:

*Feylesofsunuz, romancısınz ahvâl-i beşeriyetin bu cihetlerine de sarf-ı zihin etmelisiniz. Her romanunuz ilk eseriniz gibi sâfi kibâr âleminde geçmez. Sefiller âleminde dahi kalem oynatacaksınız (Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* 81).*

1896-1897 yıllarında yazılan mektuplarda da *Refet*'in yazılma sürecini bizzat takip ettiğini gösteren ifadeler bulunmaktadır:

*24 Ağustos 1896- Re'fet'inizi Tercümân'a tefrika ederiz. Ayrıca kitap olarak dahi basarız. Maarif işi biraz te'hîr eder ise de ziyânı yok. Tercümân'ın kapı çukadarının ayaklarını taştan esirgeyecek değiliz â! (Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* 366)*

*8 Aralık 1896- Re'fet romanını dahi ben görmeksizin göndermenize rızam yoktur. Sizin hiçbir işiniz bana yük ve angarya gelmez. Dünyada benim için en tatlı meşguliyet size dâir hizmetlerle iştigâldir (Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* 375).*

9 Ocak 1897- *Re'fet* romanını hemen gönderiniz ki bana düşen hizmeti ba'de'l-îfâ maarife gönderelim (Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* 378).

20 Ocak 1897- *Re'fet*'in bakîyyesi de geldi. Zâten üç defter matbaaya gitmiş idi. Takriz yollu iki sahîfe kadar bir şey yazıp eser hakkındaki takdîrât-ı âcîzânemi beyân eyledim. Paşa biraderimize dahi dediğim veçhile fakrı görmemiş, çekmemiş olduğunuz hâlde böyle terlik eskisinden na'lin tasması yapıldığını yazmağa kadar tedkîkât-ı amîkanıza hakikaten şaşım (Ahmet Mithat Efendi, *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar* 382).

Bu satırlarda Ahmet Mithat Efendi'nin *Refet*'in muhtevasıyla ilgili bir tasarrufu görülmez ancak romanın onun yazı masasına uğradıktan sonra okurla buluştuğunu gösterir. *Refet*'le *Diplomalı Kız* arasındaki benzerlikler ve farklılıklar da iki yazar arasındaki bu ilişiare göz önüne alındığında daha anlamlı hâle gelir.

Fatma Aliye Hanım'ın Refet'i

Refet, annesinden başka dayanağı olmadan okumaya ve öğretmen olarak hem annesini hem kendisini içinde çırpındıkları sefaletten kurtarmaya çalışan bir genç kızın romanıdır. Romanın başkişisi Refet'in babası Hayati Efendi, İstanbul'da cariyeye olarak yetişmiş Binnaz'la evlenerek onu memleketine, diğer eşleriyle birlikte yaşamaya götürmüştür. Hâli vakti yerinde olan Hayati Efendi'nin ölümünden sonra taşralı eşler ve çocukları bir türlü ısınamadıkları bu İstanbullu gelin ve çocuğunu istemezler. Türlü eziyetlerle onları yıldırıp miras haklarını da gasp ettikten sonra İstanbul'a göçmek zorunda bırakırlar. Hayati Efendi'nin İstanbul'daki akrabalarından medet uman Binnaz, burada da beklediği yardımı göremez. Sürekli itilip kakılan ve zayıf bünyesinden dolayı hastalıktan başını kurtaramayan Refet de güçlenebileceği şekilde bakılmadığından dolayı giderek kıpırdayamaz hâle gelmiş ve hırçınlaşmıştır.

Binnaz ve Refet'in sığınmak zorunda kaldıkları akraba evlerinden birine gidip gelen Mürüvvet Hanım, küçük çocuğun hâline acır. Anne kızı alarak kendi evine getirir. Refet'in tedavisi ve iyi beslenmesi için, aslında kendileri de kıt kanaat geçinen komşularından yardım toplar. Refet ayaklanınca mektebe verilir. Binnaz da çamaşıra ve tahtaya giderek ikisinin geçimini sağlamaya çalışır. Zeki bir çocuk olan Refet, kısa sürede sınıf birinciliğini alır. Binnaz'ın gayretleri ve mahallelinin desteğiyle rüştiyeye devam eder. Rüştiyede okurken bir yandan el işleri yapıp bir yandan da zengin konaklarda edindiği arkadaşlarına ders çalıştırarak annesine destek olmaya çalışır.

Refet'in rüştiyeyi bitirmesine bir yıl kala Mürüvvet Hanım, eşinin tayini sonucu İstanbul'dan ayrılır. Binnaz ve Refet'i de götürmeyi teklif etse de Refet, okuluna devam etmeyi gelecekleri için tek çare olarak gördüğünden kalmakta ısrar eder. Anne kız bulabildikleri en ucuz odayı kiralarlar ancak daha önce kira, kömür gibi masrafları olmamasına rağmen zar zor yeten bütçeleri, bu değişiklikten sonra iyice yetersiz kalır. Soğukla, açlıkla mücadele ederek geçen bir kışın sonunda ellerinde avuçlarında ne varsa satmışlardır. Borç almak için gittikleri eski komşuları Nezaket Hanım'ın teklifiyle onun yanına taşınırlar. Refet rüştiyeyi birincilikle bi-

tirmiş, Darümuallimat'ta okumaya başlamıştır. Henüz okulunu bitiremeden evlerine hırsız girer. Bu olaydan çok kötü etkilenen Nezaket Hanım'ı kardeşi alıp memleketlerine götürür ve Binnaz ile Refet yine kiraya çıkmak zorunda kalırlar.

Darümuallimat'ın başlıca misyonu Osmanlı maarifinin sayılarını arttırmaya çalıştığı kız rüştiyelerine öğretmen yetiştirmektir ancak kızlarının öğretmen olmayacakları hâlde iyi bir eğitim almasını isteyen zengin aileler de onları bu okula göndermektedir. Son derece gururlu bir kız olan Refet, sıkıntılarını herkesten saklar ve yardım için kimseye yaklaşmaz. Buna rağmen okuldaki başarısı ve vakur duruşuyla takdir toplar. Fakir kızlar arasında kendine yakın gördüğü Şule, annesinin vefatı sonucu İstanbul'da yalnız kalınca Refet'le Binnaz'ın yanına taşınır. Zengin kızlar arasında Şahap Hanım, onu çok sever ve gururunu incitmeden Refet'le arkadaşlık kurmayı başarır.

Binnaz, Refet ve Şule birbirlerine destek olarak yaşamlarını sürdürmeye çalışırken Binnaz şiddetli bir zatürreye yakalanır. Şahap'ın ablası Cazibe'nin yardımlarıyla tedavi ettirilir, iyi beslenir ve iyileşir ancak artık ağır bedenî işleri yapabilecek gücü kalmamıştır. Düşük bir maaş karşılığında bir konağa aşçı olarak girer ve anne kız ilk defa birbirlerinden ayrılırlar. O senenin yazında Cazibe Hanım, Refet ve Şule'yi kendi yalılarına götürür ve kızlar burada çeşitli kitaplara, dergilere ulaşma şansı bulurlar. Cazibe Hanım, yakından ilgilendiği Refet'le kendi bilgi birikimini paylaştığı sohbetler yapar. Refet, burada okulda öğrenmediği Yunan filozoflarının hayat hikâyeleri, Batı felsefesinin kaynakları, Fransız edebiyatı ve edebiyatçıları, astronomi ve resim sanatı gibi konularda kendini geliştirir. O yazı takip eden dönem içerisinde okul arkadaşlarından birinin halasından Şule'yle birlikte Arapça ve Farsça dersleri almaya başlarlar.

Refet'le Şule'nin mezuniyetlerine az kala Binnaz, iyice hastalanarak çalıştığı yerden ayrılmak zorunda kalır. Çaresiz kalan Refet, ilk defa akrabalarından zengin bir tüccar olan Mucip'e başvurur ancak adam türlü hakaretlerle yardımcı olmayı reddeder. Yüksek maaşlı bir öğretmenliğe tayin olabilmek için okuldaki birinciliğini korumak isteyen Refet, bir yandan zengin çocuklarına özel dersler verip bir yandan da kendi sınavlarına yetişmek için durmadan çalışır. Durumu iyice kötüleşen Binnaz'a doktor hava değişimi tavsiye edince Refet, onu deniz kıyısında yaşayan akrabalarından birine götürür. Burada iyi bakılmayan Binnaz, daha da ağırlaşınca ev halkı tarafından hastaneye terk edilir. Annesinden gelen haber üzerine Refet onu hastaneden alır. Ev sahiplerinin yardımıyla hem Binnaz'a bakılır hem de Refet sınavlarını başarıyla verir. Refet'in okulunu birincilikle bitirdiğinin belli olmasının ardından Binnaz vefat eder.

Binnaz'ın ölümünü haber alan Mucip, esnaf bir arkadaşının verdiği akla uyarak Refet'e talip olur. Ona göre Refet'in hesap ve defter tutabilmesi sayesinde Mucip bu işleri yapan adamlarını işten çıkartarak onlara maaş ödemekten kurtulacak; ayrıca artık bir karısı olduğu için yemek, çamaşır gibi hizmetlerini parayla başkalarına gördürmeyecektir. Artık kimseye muhtaç olmayan Refet, daha önce onu ve annesini kapısından kovmuş olan bu adamı, kendisine denk olmadığını ve cahil olduğunu söyleyerek reddeder. Böylece Fatma Aliye, evliliği kadınlar için yaşamını sürdürmenin tek yolu olarak gören eski anlayıştan sıyrıldığı açıkça or-

taya koyar (Argunşah, <http://tees.yesevi.edu.tr/>). Romanın sonunda Şule, kendisine harçlık göndererek okumasını sağlayan dayısının yanındaki bir okula görevlendirilir. Refet de babasının memleketine yakın yüksek maaşlı bir taşra öğretmenliğine atanır. Görevine başlayarak hem kısa sürede geleceğini garanti altına almak için birikim yapacak hem de kardeşlerinin zamanında gasp ettikleri miras haklarını geri alacaktır.

Julie ile Refet'in Kesişen ve Ayrılan Dünyaları

Ahmet Mithat Efendi, *Refet* için yazdığı takrizde bu eserin bir roman değil, bir tasvir olarak nitelendirilmesi gerektiğini, yazarının kuvvetli tetkikiyle gerçek hayatta yaşananları kopyaladığını belirtmiştir. Refet karakterinden övgüyle bahsederek, her bakımdan zaruret içerisinde olan bir çocuğun sabırla, çalışkanlıkla, gururla çabalamasının ve sonuçta başarıya ulaşmasının takdire şayan olduğunu dile getirmiştir. Fatma Aliye de romanın başında karakterinin gerçek adını vermek istemediği için onu “Refet” namıyla anarak “hakikati kopya edeceğini” ifade eder (14-19). Ahmet Mithat’ın Julie’si ile Fatma Aliye’nin Refet’i her ne kadar ilhamlarını başka kaynaklardan alsalar da fizikî ve karakteristik özellikleri, sosyal konumları ve yaşam mücadeleleri açısından birçok ortak özellik gösterirler.

Dış görünüşleri bakımından her iki karakter de güzel sıfatına layık görül-meyecek kızlar olarak tasvir edilmiştir. Julie çocukluğunda epeyce güzel olduğu hâlde büyüdükçe güzelliğini yitirmiştir. Babası bunun sebebini aslında hiç lüzumu olmayan ağır dersleri başarmak için çok zorlanmasına bağlar. “Zavallı Julie’de renk kalmamış, kan kalmamış, gözlerine de zaaf tarî olmuştur” (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 605). Hatta güzel sesini bile zamanla kaybetmiştir. Bütün gün aç karınla iş bulmak için soğukta dolaşırken iyice zayıflamış ve çökmüştür. Refet de çocukluğundan itibaren sıksa, hastalıklı, yüzü zafiyetinden sararmış, devamlı çektiği ağrılardan kaşları çatılmış, bedenen kuvvetsiz olarak tasvir edilir. Her iki genç kız da fizikî eksikliklerinin bilincindedir. Julie, iş başvurusu yaptığı postanedeki kaba memur tarafından “bir güzellik yarışmasına girse birinciliği alabilececek kızlardan olmadığı” söylenerek reddedilir (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 617). Mağaza tezgâhtarlığını umut ettiğindeyse buradaki görevli kibarca tezgâhtarların güzel olması gerektiğini, Julie gibi gerektiği kadar güzel yaratılmamış kızların “çiçek yapmak, dikiş dikmek, bunları da beceremiyorsa çamaşırcılık ve ütücülük gibi işlerle geçinebileceğini” söyler (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 619). Refet ise çirkin bir çocuk olduğunun farkına daha çok küçükken oynanan bir mahalle oyunu esnasında varmıştır. İki grup çocuğun karşılıklı dizilip karşı tarafın en güzel çocuğunu kapıldığı bu oyunda sıra Refet’e geldiğinde oyunun bitirilmesi, onun zihnine “güzel olmadığı” sabit fikrini yerleştirmiştir. Dikkat çekici bir güzelliğe sahip olmadığına inanan Refet, çok çalışarak hayatta başarıya ulaşmak niyetindedir. Güzelliğin geçici, ilim ve eğitimin kalıcı olduğunu söyleyerek kadınların saygınlık kazanması için akıllarını terbiye etmeleri gerektiğini savunur (Aydoğdu Çelik 153).

Her iki kız için de yeterince güzel olmamaları evliliği düşünme şansını ortadan kaldırmış, bu psikoloji çalışkanlık, içinde buldukları sefaletten kurtulmak için gayret gösterme ve kendi başına ayakta durma azmi olarak kendini göstermiş-

tir. İki yazar da bu kızların yaradılış bakımından çehre ve endam züğürdü olmadıklarını ancak içinde buldukları zor koşulların onları yıpratıp bu hâle getirdiğini düşünmektedir. Nitekim Julie çiçek satarken ondan bahseden Parisliler pek güzel olmadığını ancak “letafeti ve kuvvetli talakatiyle” görülmeğe değer bir kız olduğunu söylerler. Aynı şekilde Refet, diploma töreni esnasında kalabalığın karşısına çıktığında izleyiciler kendi aralarında “Güzel değil fakat ne kadar halavetli kız!”, “Gözlere bak gözlere, zekâsını nasıl gösteriyor. Tevekkeli değil birinci olmamış.”, “Yüzü hiç güzel değil ama yürüyüşü, duruşu, tavrı, bakışı ne kadar latif! Ne edibane bakış ve duruş! Kendi güzel değil ama hal ve tavrı ne güzel.” diye konuşurlar (Fatma Aliye Hanım 179). Julie ve Refet’in hoş giden tavırları, duruşları kuşkusuz aldıkları eğitimin onlara kattığı üstünlüklerdir. Parlak bir zekâyâ sahip ve bilgili olmanın verdiği özgüven, bir işi başarmanın hissettirdiği mutluluk, kendi başına hayatını idame ettirebilecek olmanın yarattığı güvenlik duygusu her iki karakterin de görünümüne yansımış ve beğenilmelerini sağlamıştır.

Julie ve Refet, örnek öğrencilerdir. Eğitimlerinin her aşamasında büyük başarı gösterirler. İki de öğretmen okulunu birincilikle bitirirler. İki romanda da büyük sıkıntılar çeken genç kızların sağlam ahlâklarına, ailelerine bağlılıklarına ve başkalarına yaltaklanmaktansa durup yorulmadan çalışmalarına, gururlu karakterlerine vurgu yapılır. Babası başvuru yapıp cevap beklediği yerleri daha çok taciz etmesini söylediğinde Julie mosmor olur ve haddinden fazla ısrar etmenin de zararı dokunacağını söyler (Ahmet Mithat Efendi, *Diplomalı Kız* 610). Bir işe girebilmek için namusundan ve gururundan ödün vermez. Refet, daha çocukluğundan itibaren hor görülmenin karşılığı olarak içinde kaskatı bir gurur hatta kibir büyüt-müştür. Okul arkadaşlarının hiçbirine yaranmaya çalışmaz, bir yerden borç almak zorunda kalsalar hemen ödenmesini ister, kimseden karşılıksız bir yardımı kabul etmez. Arkadaşlarından yardım görür ancak bunun karşılığını mutlaka verir. Ya derslerine yardım eder ya da el işlerini yapar.

Julie de Refet de fedakâr kızlardır ve en başta aileleri için çalışırlar. İki romanda da kazandıkları parayla eve ilk defa bir şeyler götürdükleri zaman yaşadıkları duygular tasvir edilir. Julie, tavan arasına giden merdivenleri neşeli ve muzafferane adımlarla tırmanır. Refet kazandığı ilk parayla annesi, Nezaket Hanım ve çocukları için aldığı kandil simitlerini ve şekerleri büyük bir mutlulukla taşır:

(...) Elindeki bu deste ve paketler kendisine ağır gelmedikten başka Refet, bunda büyük bir lezzet buluyordu. Bir hiss-i merdane ve memnunaneyle yürüyordu. Mahallelerine vasıl olup da hanesinin kapısına vardıkta Refet, ömründe daha böyle hal-i sürurla kapılarını çaldığını bilmiyordu. İmtihanını verdiği günler dahi gayet beşuşane ve mesrurane bir surette haneye gelirse de o bir sürur-ı masumane olduğu halde bu bir tefahhur-ı merdaneydi (Fatma Aliye Hanım 98).

Görüldüğü gibi her iki genç kız da ailelerine ve kendilerine aile gibi yaklaşan insanlara karşı sorumluluk hisseder, onlara faydalı olabildikçe kendilerini başarmış kabul ederler. Julie'nin giriştiği teşebbüsün ardında artık tüm çarelerini tüketmiş bir ailenin açıklıktan veya donarak ölmemesi azmi yatmaktadır ve sonucunda başarıya ulaşarak anne ve babasına rahat bir hayat temin eder. Refet'in gayreti o devirde fiziken zayıf bir kadının yapabileceği tek meslek olarak gördüğü öğretmenliğe nail olarak annesini rahat ettirmek içindir. Bunu başarmak için gücünün fevkinde çabalar, ancak annesinin ömrü bu çabaların meyvesini toplamaya

yetmez. Yine de Binnaz kızını “validesinden iyi idare edecek, pederinden ziyade himaye eyleyecek bir diplomayla” (Fatma Aliye Hanım 181) bıraktığını bilerek son nefesini huzurla verir.

Julie ile Refet gerçekçi ve akıllarını kendilerine kılavuz yapan kızlardır. İçinde buldukları yaşam şartlarını çok genç olan yaşlarına rağmen hızlıca kavrayıp kabullenirler. Edebiyata son derece meraklı olan Julie, iş yerlerinden aldığı ret cevaplarından sonra dinlenmek için bir banka oturduğunda okuduğu romanlarla yaşadığı hayatı karşılaştırır ve romanların Paris’in gerçeklerini yansıtmadığı hükmünü verir. Romanlarda hayat bir tesadüfle değişebilirken gerçek hayatta böyle şeyler olmamaktadır (Durgun 91). Eğer hayatının seyrini değiştirmek istiyorsa kendi iradesini ortaya koymalı ve bir çözüm bulmalıdır. Refet, bir gün gelip evlenebileceğini ve kocasının elbet annesine de sahip çıkacağını hayal eden Binnaz’a, öğretmen olabilirse maaşına tamah edecek bir adamdan başka kimsenin kendisine talip olmayacağını, çünkü kendisinin çirkin olduğunu kesin bir dille söyler. Hayata karşı bu gerçekçi tutum, Julie ile Refet’in duygularıyla değil akıllarıyla hareket etmelerini sağlar. Julie diğer çiçekçi kızlardan işittiği türlü alaylara rağmen, öfkeye kapılmaz ve işiyle meşgul olur. Refet, sınıf arkadaşlarının kendisini aşağılamak için uydurduğu bir şiire karşılık yazdığı kompozisyonla hem öğretmenlerinin takdirini kazanır hem de alaycı akranlarını mahcup eder. Refet’te her türlü hissi ve hevesi bastırmak âdeta bir alışkanlık hâline gelmiştir. Cazibe Hanım’ın yalısında gördüğü bir doğa manzarası karşısında duyduğu heyecan bile onu rahatsız eder, şiddetle çarpan kalbine hitaben söylediği sözler onun duygularını bastırma gayretini açıkça gösterir:

Sen ne demek istiyorsun? Kendi mevcudiyetini bana bildirmek mi? Benim sana emrim, benim sana hükmüm bu değildir. Ben seni inkâr ediyorum. Kabul etmiyorum. Hükmetmek istiyorsan çık git, kendine layık bir vücut bul, bu haraphane, bu gamhane sana mekân olacak bir şey değildir. Nafîle çırpınma. Ben yine seni inkâr edeceğim (Fatma Aliye Hanım 143).

Duygusalıktan ve hayalperestlikten sıyrılmanın bir sonucu olarak her ikisi de ileriye görüp planlayabilir ve hayata karşı aceleye kapılmadan, günübürlük düşünmeden, sabırla hareket edebilir. Julie daha ilk günden çok para kazanmasına rağmen heyecanını kontrol altında tutar ve bunu hemen ailesine belli etmez. Onların rahatını ve geleceklerini tam olarak garanti altına alıncaya kadar sabırla çalışmaya devam eder. Refet, vücudunun kuvveti kâfi gelmeyeceği için çamaşırcılık, tahta silmek gibi işlerin altından uzun süre kalkamayacağını bilir. Bu yüzden ne kadar sıkıntı çekseler de okulundan asla vazgeçmez, birinci olup en yüksek maaşla görevlendirilmeyi hedefleyerek yıllarca bu hedef doğrultusunda sabırla ve çok çalışır.

Refet her ne kadar gerçek hayattan alınmış bir karakter olarak lanse edilse de anlaşılmaktadır ki Fatma Aliye Hanım, onu şekillendirip macerasını anlatırken hocasının yedi sene önce vücuda getirdiği numuneden ve mektuplarında dile getirdiği düşüncelerden de etkilenmiştir. Aynı tezi savunan iki roman (Doğrusadık 49) arasındaki benzerlikleri bu şekilde açıklamak mümkündür. Başkışileriyle birlikte iki eserin en belirgin ortak motifi diplomadır. Diploma, kız çocukları için kimseye muhtaç olmadan yaşamanın anahtarıdır. Hayatta tek başına kalmış bir

kadın, eğitimi ve diploması sayesinde namusuyla çalışıp hem kendisine hem de varsa kendisinden imdat bekleyenlere yardım edebilir (Aydoğdu Çelik 154). Diploma, kadını toplumda saygın bir yere taşır. Getirdiği maddî güvencenin yanı sıra manevî olarak da bireyi güçlendirmektedir. O diplomaya ulaşmaya kadar kazanılan bilgi ve görgü mutlaka kişinin hem ailesine hem kendisine fayda getirir. Julie, açlık ve soğuk yüzünden çok kötü geçen gecelerde annesine ve babasına okulda öğrendiği hikmetleri anlatarak, Racine, Voltaire, Moliere, Musset gibi büyük sanatçıların eserlerinden parçalar okuyarak onların biraz olsun avunmalarını sağlar. Binnaz, Refet'in okulda öğrendiklerini dinleye dinleye epey malumat sahibi olmuştur. Dolayısıyla okula giden, eğitim gören kadın bunu hanesine de taşıyarak yaygınlaştırır. Böylelikle toplumun manevî ve kültürel dünyasının zenginleşmesine vesile olur.

Romanların birbirinden ayrılan yönlerine bakıldığında bunların da tesadüfî değil, âdeta birbirini tamamlar şekilde düzenlendiğini söylemek mümkündür. En dikkat çeken farklılık Julie ve Refet'in eğitim aldıkları ve ekonomik sorunlarla mücadele ettikleri süreç içerisinde çevrelerindeki bireylerin takındığı tavırda görülmektedir. Bu hususta Julie'nin annesi Polini ve Refet'in annesi Binnaz'ın yaklaşımları birbirinin zıddıdır. İkisi de toplumun alt tabakalarına mensup kadınlardır ancak farklı toplumsal yapılar içerisinde farklı şekilde yetişmişlerdir. Polini, çamaşırcılıkla geçimini sağlar. Fransa'da kız çocukları için temel eğitim zorunlu olduğu için belli bir formal eğitimden geçmiştir. Yazar onun aldığı eğitimi şu şekilde tasvir eder:

Düzce okuyup yazmak pek cüz'î coğrafya-yı umumiye Fransa coğrafyasını ve pek cüz'î tarih-i umumiye Fransa tarihini katmak, kendi defterini tutabilecek kadar hesap ile hayvanat ve nebatat bahçelerindeki hayvanların, nebatların isimlerini belleyecek kadar tarih-i tabii değil mi? Tahsilin bu derecesi bunların tümü için umumîdir. Vilayattan gelen kızlarda vakta bu derecesi de bulunmaz ise de Parisli olanlar için tahsilin bu derecesi umumîdir (Ahmet Mithat Efendi, Diplomalı Kız 598).

Polini, tutumlu, sadık bir kadındır. Hayat tecrübesi vardır. Bilgisi, görgüsü sayesinde hayatlarını belli bir düzene sokmuş, evlendikten sonra çalışmasına gerek kalmayacak kadar birikim yapmalarını sağlamıştır. Dünyayı tanımakta, gerçekçi bir yaklaşımla algılamaktadır. Her ne kadar kocasının sözü dışına çıkamasa da kendi fikrini de savunmaktan vazgeçmez. Polini'nin kocasıyla en büyük mücadelesi kızlarının eğitimi konusunda olmuştur. O, pragmatist bir bakış açısıyla Julie'yi kendi mensup oldukları sosyal sınıfa uygun şekilde modistra gibi alt sınıf çalışan bir kadın olarak yetiştirmek istemektedir. Jean'ın kızına sınıf atlatma hayallerini gerçekçi bulmaz. Koşullar onu haklı çıkardıkça da kaybettiklerinin hırsını kızından çıkarır:

Kızları bu kadar okutmak neye yarayacak diye babanla kavgalar ettiğim zaman o bana gülüyor idi. Sen ise kızıyor idin. Şu hâlimize sebep ancak senin tahsilindir. Dışımızdan ırnağımızdan arttırdığımızı sana harcettik. Kitap dedin aldık, defter dedin aldık. Kalem, mürekkep, kurşun kalem, boya, lastik falan filân dedin hep aldık. Gözlerin mi zayıf oldu, süs mü idi ne idi ne ise, gözlük dedin aldık. Lamba ile çalışamaz oldun, mum yaktık. Mektepteki başka kızlardan aşağı kalmayasın diye elbisene ihtimam ettik. Hâsılı kumıldandıkça masrafa girdik (Ahmet Mithat Efendi, Diplomalı Kız 595).

Polini kendisinin aldığı temel eğitimi kızı için de yeterli görmekte, kızlarını okutma sevdasının onları yoksullaştırdığını düşünmekte, bütün bu çilenin ardından da refah geleceğine kesinlikle inanmamaktadır. Kızının okulda kazandığı meziyetler, ona göre günlük hayatta işe yarar şeyler değildir (Ekici 102). Julie'nin okulda pek beğenilen el işlerinin dışarıda hiçbir değeri yoktur. Onun bildiğini okuldaki kibar kızlar da bilmekte ama yine el işlerini çarşıdaki modistralara yaptırmaktadır. Etrafındaki insanların konuşmalarından Fransa'da artık kadın öğretmen fazlası olduğunu öğrenen Polini, kızının görevlendirilmeyeceğinden emindir. Eğitilmiş kızlarla evlenme modası da geçtiği için, kocasının hayallerinin gerçek olmayacağına inanır. Julie'nin eğitimi onun için hayatta sahip olduğu her şeye mal olan ancak sonunda sefaletten başka hiçbir şey getirmeyen bir felakete dönüşür.

Kız çocuklarının okutulması, eğitilmesi gerektiğini tüm eserlerinde samimiyetle savunan Ahmet Mithat Efendi, romanın akışı içerisinde kızını hiçbir şekilde desteklemeyen bu anneye hak verir. Polini'nin Julie'nin okula devam etmesi karşısında öne sürdüğü her itiraz aslında Avrupa'nın parlak yüzüne yöneltilmiş bir eleştiridir (Kaya 146). Fransızlar, kız çocuklarını öğretmen yapmak için aileleri teşvik etmiş ancak istihdam sorununu çözemeyerek onları mağdur etmiştir. Okulda Julie'ye öğretilen dersler, pratikte ona hayatını idame ettirebilecek beceriler kazandırmamaktadır. Eğer Julie'nin kendi zekâsı ve girişimci ruhu olmasa elindeki diploma hiçbir işe yaramayacaktır. Batı'nın eğitim usullerini destekleyen Ahmet Mithat Efendi, Polini'nin aldığı temel eğitimi yerinde bulur ancak kız çocuklarının eğitilip istihdam edilmesi konusunda ilerleyen aşamalarda başarılı olunamadığını düşünmektedir. Romanının sonunda Polini hâlâ kızının çiçekçilikle para kazanmasından dem vurarak okumak için çekilen sıkıntıların gereksiz olduğunu söylemektedir. Ancak bu düşünce Ahmet Mithat'ın teziyle çelişmektedir. O yüzden eserin sonunda Julie'ye Polini'yi haksız çıkartan, romanın da ana fikrini ifade eden cümlesini söyler.

Polini'nin karşısında bir İstanbul konağında cariye olarak büyümüş, bu konağın dışına ancak evlenerek çıkabilmiş Binnaz vardır. Binnaz küçükten beri konak terbiyesiyle büyüdüğü için İstanbul adab-ı muaşeretini bilir. Şehir usulü biçip diktiği kıyafetlerle dolaşır. Ancak hiçbir eğitimi yoktur. Bir mesleği yoktur. Dünyayı tanımaz, çalışma hayatını tecrübe etmemiştir. Önce konaktaki efendileri, ardından da kocası tarafından himaye edilmiştir. Kocasını öldükten sonra eğer hukukunu bilip de sahip çıkabilse kendisine ve kızına bakabilecek kadar bir miras hakkı vardır ancak cehaleti hakkını kaybetmesine sebep olmuştur. Kızını alıp İstanbul'a göçmek için elindeki üç beş değerli mücevheri satmak zorunda kalmış, hesap bilmezliği yüzünden bunları bile gerçek değerinde elden çıkartamamıştır. Eğitimi olmadığı için namus dairesi içerisinde yapabileceği işler olan çamaşır yıkamak, tahta silmek, açılıp yemek gibi ağır mesailerin altında sağlığını kaybetmiş ve erkenden hayata gözlerini yummuştur.

Polini'yle kıyaslandığında Binnaz'ı olumlu bir anne figürü konumuna getiren en belirgin özelliği kızının okuması için canını dişine takıp gayret etmesi, her zaman Refet'i desteklemesidir. Ancak Binnaz'ın bu gayreti, evladının okumasının ne kadar önemli olduğunun bilincinde olan bir annenin iradesi değildir. Refet'in okula başlaması Mürüvvet Hanım'ın teşvikiyle olmuştur. Binnaz, o sıralarda öyle bir geçim derdi içerisindeydi ki bunu düşünebilecek durumda değildir. Bir yandan çamaşır, tahtaya gidip bir yandan dikmiş diken, bir yandan da Refet'in peşinde arkadaşlarının konaklarına sürüklenen Binnaz da yeri geldiğinde isyan etmiştir. İlk başta kızının öğretmen olma hayali ona da mümkün görünmemiştir:

Bu yorgunluklar Binnaz'ın canına geçiyordu. Bir gün "Artık Refet bu mektep meselesinden ne zaman kurtulacağız? Kaç sene kaldı?" dedi. Bu söz üzerinde Refet tebessüm etti. "Anneciğim! Daha Darülmuallimat var!" dedi.

Binnaz:

"Darülmuallimat mı? O da ne demek?"

Refet:

"Hani ya bizim hoca hanımlar yok mu? İşte onların çıktığı mektep."

"Ee onlar çıkmışsa sana ne?"

"Nasıl bana ne? Oradan çıkmayınca hoca olunur mu?"

"Tamam, hocalık sana kalmış! Hiç bizim gibi fukaralara öyle şey verirler mi?"

"Nineciğim kim çalışıyorsa ona verirler."

Binnaz bu sözlerden şaşırıldı.

Refet nim tebessümle:

"Hem de ancak bizim gibi fakirler muallime olurlar. Zenginler muallime olmak için okumazlar. Malumat öğrenmek için oraya gelirler" (Fatma Aliye Hanım 49).

Binnaz, Refet'in bu sözleriyle ikna olup kızının hayaline inanmış ve başka bir çıkış yolu bilemediği için gösterdiği yolda gayretini sürdürmüştür. Çok zorluk çekmesine rağmen kızından şikayetçi olmamış, Polini'nin aksine Refet diplomasını alıp geldiğinde birlikte sevinmişlerdir. Bu sevinçte artık kızının geleceği için korkmasına gerek kalmamasının da etkisi büyüktür. Tanzimat dönemi aydınlarının çoğunluğunda Batı'nın aklına, ilmine, teknolojisine duyulan hayranlıkla beraber insanî yönden zayıf ve sakınılması gereken bir medeniyet olduğu görüşü yaygındır. İki roman kıyaslandığında Polini alt tabakaya mensup olmasına rağmen asgari düzeyde de olsa eğitilmiş, gerçekçi, kendi fikrine sahip çıkan, içinde yaşadığı toplumu iyi anlayan fakat sabit fikirli ve katı bir annedir. Evladi söz konusu olduğunda dahi kendi içinde bulunduğu sıkıntıları göz ardı edemez. Binnaz ise itaatkâr, şefkatli ve hayattaki her şeyi olan kızı için gerçek anlamda canını feda eden bir annedir. Bu yönüyle okuyucuya daha yakın ve sıcak gelmektedir. Ancak şu da bir gerçektir ki Polini kadar dahi olsa bir okul görebilseydi ve toplumsal yaşama daha erken yaşta dâhil olabilseydi, Binnaz da kızını tüm bu çileleri çekmeden okutabilecek, daha uzun bir ömür sürebilecektir. Fatma Aliye, Binnaz'ı fedakâr bir anne olarak yüceltirken diğer yandan da bu noktaya dikkat çekmektedir.

Julie'nin öğrencilik hayatı boyunca en büyük avantajı babasından gördüğü destektir. Jean Depres, kızının ilk derslerini kendisi vermiştir. Sonradan alınan terbiyeye inanmadığı için daha küçüklüğünden itibaren onu güzel kıyafetlerle giydirip kibar çocuklarının yediği şekerlemelerle beslemiştir. Annesinin acımasız eleştirilerine maruz kalan Julie'ye manevî destek hep babasından gelmiştir. Jean, kazandığı her kuruşu sarf ederek kızının zorluk çekmeden okumasını sağlamıştır. Refet de babası hayattayken sıkıntı çekmemiştir. Binnaz'ın güzel kıyafetlerle süslediği bu kız çocuğu babasından şefkat görür. Ancak Hayati Efendi'nin ölümü Refet için bir felaket olur. Maddî olarak her şeyini yitirdiği gibi annesinden başka kendisine güler yüz gösteren kalmaz. Ataerkil bir toplumda arkasında bir erkek figürü olmadan bir şeyler başarmak zorunda kalır. Julie, çirkin olduğu hakaretini ilk on dokuz yaşındayken duyar. Refet ise babasının ölümünün ardından arsız, huysuz, çirkin bir çocuk olarak hor görülür. Julie'nin parasızlık, açlık ve soğukla imtihanı mezun olduktan sonra başlar. Oysaki Refet daha rüştiyede dikiş dikmeyi öğrendiği zamandan itibaren hep çalışır ve ancak bu sayede okulunu bitirebilir. Her türlü olumsuzluğa rağmen Julie, çalışma azminden vazgeçmez. Çünkü annesi babası sağdır ve onlara karşı kendini sorumlu hissetmektedir. Refet ise Binnaz öldükten sonra dünyada artık yapayalnız kaldığını hisseder ancak Şule'nin de

desteğiyle vazgeçmeden geleceğini planlamaya devam eder. Fatma Aliye'nin yerli karakteri bu açılardan Julie'den daha büyük zorluklardan geçmiş, daha büyük mücadeleler vermiştir.

Her iki romanda da dikkati çeken ve farklı şekilde seyreden en önemli hususlardan biri sosyal dayanışmadır. Depres ailesi, kimseden kayda değer bir yardım göremez. Aç yattıkları, ekmekeçi kadına borçlarını ödeyemedikleri için yiyecek bir lokma bulamadıkları olur. Jean, arkadaşlarından aldıklarını geri veremediğinden daha fazlasını isteyemez. Çoğu günler onlardan kalan ekmeğe kısıntılarıyla karnını doyurmaya çalışır. Polini odalarında donmamak için kapıcı kadının yanına sığınmak zorunda kalır. Bu kadarlık bir yardım bile kapıcı kadının kocasını rahatsız eder ve olur da isterlerse bu aileye borç vermemesi için karısını kesin bir dille uyarır. Yazar, Avrupa toplumundaki bu yabancılaşmayı, bireylerin birbirinin derdine karşı duyarsızlığını, insanların zor zamanlarda birbirlerine destek olmamalarını açık bir dille eleştirir:

Paris medeniyeti komşuluk âdet-i kadime-i medeniyesini çoktan mahvetmiş. Bir hanenin iki odasında kapı bir komşu olanlar bile yekdiğerini tanımazlar, bilmezler, görüşmezler. Hele bunların ikisi de yekdiğerine muavenetleri olamayacak fukaradan olurlar ise var ya! (Ahmet Mithat Efendi, Diplomalı Kız 613).

Refet'te, dolayısıyla Osmanlı toplumunda ise bambaşka bir tablo vardır. Mürüvvet Hanım, küçük bir memur hanımı olduğu hâlde Binnaz'la *Refet*'i yanına alır. Kendileri zor geçinen komşuları aralarında para toplayarak *Refet*'in yemesine içmesine, okul çantasına, yeldirmesine destek olur. *Refet* ve Binnaz, son derece yoksul olmalarına rağmen bir başına kalmış olan Şule'yi yanlarına alırlar. Cazibe Hanım, hiçbir şekilde gururlarını incitmeden *Refet* ve Şule'yi giydirir, evini açar, kardeşine sunduğu imkânlardan yararlanmalarını sağlar, Binnaz'ın tüm doktor ve bakım masraflarını üstlenir. Birikmiş kira borçları olmasına rağmen ev sahipleri, *Refet* sınavlarını verebilsin diye hasta olan Binnaz'a titizlikle bakarlar. Darülmualimat'ta zengin kızlar fakirlerin de karnını doyurur, sınavlarını geçmek için el işi malzemesi alamayanlara el işi işleterek destek olurlar. Zengin konaklarına gidip gelebilen kızlar burada Fransız mürebbiyelerden dil öğrenebilme şansına dahi erişirler. Bu anlamda *Refet*, sosyal yardımlaşmanın, özellikle de kadın dayanışmasının her yönüyle yansıtıldığı bir romandır (Kızıltan 86). *Diplomalı Kız*'la karşılaştırıldığında ise toplumsal birlikteliğin, komşuluk dayanışmasının Osmanlı toplumunda Batı'ya göre daha güçlü olduğunu göstermektedir.

Anlaşıldığı üzere Fatma Aliye, eksiklikleri göstermekten de çekinmemekle birlikte kendi toplumunu ve yerli modelini Ahmet Mithat'ın anlatısındaki Batı toplumu ve Fransız modelinden daha üstün bulduğu noktalarıyla ön plana çıkarmaktadır. Osmanlı Devleti'nde Darülmualimat mezunları isteklerine ve başarı düzeylerine bağlı olarak hemen görevlerine başlayabilmektedir. Kendilerine eğitim görmeleri için destek verildiğinde kız çocukları, öğretmen olarak istihdam edilmekte herhangi bir engelle karşılaşmamaktadır. *Refet*'in rüştiyedeki hocaları Darülmualimat ve Kız Sanayi Mektebi mezunları olduğu gibi, *Refet* ve Şule de mezuniyetlerinden çok kısa süre sonra istedikleri yere tayin olmuşlardır. Oysaki Depres ailesi öğretmen kızları istihdam edilemediği için çok büyük sıkıntılar yaşamıştır. Julie'nin tiyatrodaki yapacağı öğretmenlik kuşkusuz ki aldığı diplomanın öncelikli hedefi değildir. Her ne kadar bencil ve çıkarıcı niyetlerle olsa da Mucip diplomalı olduğu, eğitim aldığı için *Refet*'e talip olmuştur. *Refet*'in diploması,

Jean Depres'nin Julie'nin diplomasıyla ilgili kurduğu ve gerçekleşmeyen tüm hayalleri kısa sürede gerçekleştirmiştir. Bu sonuç, Ahmet Mithat Efendi'nin Fatma Aliye'ye yazdığı mektupta söylediği sözleri akla getirir: "Bu halde ta'mim-i terbiye ve ta'lim Avrupa'dan ziyade bize lazımdır".

Sonuç

Osmanlı kadınlarının eğitimi meselesi, Tanzimat Dönemi'nin fikrî ve edebî dünyasını en çok meşgul etmiş meseledir. Dönemin aydınlarının tamamı gerekçeleri farklı olsa dahi kadınların mutlaka eğitilmesi gerektiği hususunda birleşmiştir. Genel kabule göre kadın, erkeğin hayat arkadaşı olmak hasebiyle onu anlayabilecek ve eşlik edebilecek düzeyde bilgiye ve görgüye sahip olmalıdır. Çocuğun annesi ilk öğretmenidir ve gelecek nesillerin iyi yetişmesi için annenin bilinçli olması gerekir. Evi çekip çeviren kadının dinini, edebini, hesabını kitabını bilmesi aile yaşantısı için son derece önemlidir. Batılılaşma cereyanıyla birlikte kadından ayrıca değişen sosyal kültüre ayak uydurması, yabancı dil bilmesi, edebiyatla haşır neşir olması, piyano çalması da beklenir.

Kadın eğitimi konusunda en ısrarcı aydınlarımızdan Ahmet Mithat, onların terbiyesinde de tipki erkekler gibi modern eğitim usullerinin kullanılmasının ve okullaşmanın faydasına inanmaktadır. Romanlarıyla okurlarını bilinçlendirmek ve onlara örnek alabilecekleri modeller sunmak amacıyla olan yazar, *Diplomalı Kız*'da ilk defa okullu bir kadın karakteri, tüm olumlu yönlerini vurgulayarak genç Osmanlı kadınlarına ve ailelerine bir model olarak sunar. Onu yetiştirmek için her şeyini feda eden babasını, yücelterek anlatır. Ev içi rolleri yerine getirmek üzere büyütülen kız çocuklarının aksine ilk defa bir genç kızın iffetine hiçbir zarar gelmeden hem kendini hem ailesini geçindirebileceğini gösterir. Toplumsal hassasiyetleri her zaman dikkate alan yazar, mesajını Fransız toplumu üzerinden vererek bunun Osmanlılar için de mümkün olabileceğini ifade eder.

Ahmet Mithat'ın Fransız modeli, öğrencisi Fatma Aliye Hanım tarafından daha da mükemmelleştirilerek yerlileştirilir. *Refet* romanında yazar, okuyucularının Osmanlı kadınlarının namuslarına leke getirmeden okuyabilecekleri kurumları tanımlarını sağlar. Kadınların cehalet ve toplumsal hayattan yalıtılmışlık yüzünden yaşadıkları sıkıntıları, eşlerini ya da babalarını kaybettikten sonra düşükleri sefaleti çarpıcı tablolarla tasvir eder. Osmanlı toplumundaki yardımlaşma kültürünü, yoksul mahallelerde, okullarda kadınların ve genç kızların dayanışmalarıyla nasıl yaşattıklarını gösterir. Hastalıklı, çirkin, fakir Refet'i okula göndererek, diploma sahibi ederek kimseye muhtaç olmayan, gururlu ve güçlü bir öğretmen olarak okuyucusuna sunar. Bir anlamda hocasıyla yıllar süren istişarelerinden de beslenerek onun kendisinden yedi yıl önce Paris'te geçmiş olarak kurguladığı hayalin İstanbul'da gerçekleşebileceğini göstermiş olur.

KAYNAKLAR

- Ahmet Mithat Efendi. *Diplomalı Kız [Letaif-i Rivayat:19]*. Hazırlayan Fazıl Gökçek-Sabahattin Çağın, Çağrı Yayınları, 2001.
- Ahmet Mithat Efendi. *Fazıl ve Feylesof Kızım Fatma Aliye'ye Mektuplar*. Hazırlayan F. Samime İnceoğlu-Zeynep Süslü Berktaş, Klasik Yayınları, 2011.

- Ahmet Mithat Efendi. *Hikmet-i Peder*. Hazırlayan Gizem Akyol, Dergâh Yayınları, 2014.
- Ahmet Mithat Efendi. *Fatma Aliye Hanım Yahut Bir Muharrir-i Osmaniye'nin Neşeti*. Hazırlayan Ayşe Aşır, Dergâh Yayınları, 2016.
- Aksoy, Yakup. *Osmanlı Devleti'nde Kız Öğretmen Okulları (Darülmuallimat) ve Kadının Meslek Hayatına Katılması (1870-1920)*. 2017. Pamukkale Ü, Yüksek lisans tezi.
- Argunşah, Hülya. "Refet (Fatma Aliye)", <http://tees.yesevi.edu.tr/madde-detay/refet-fatma-aliye-tees-1267> (Erişim tarihi: 22.11.2022).
- Aşa, Emel. "Fatma Aliye Hanım". <https://islamansiklopedisi.org.tr/fatma-aliye-hanim> (Erişim tarihi: 22.11.2022).
- Aydoğdu Çelik, Merve. "Tanzimat'tan Bir Kadın Profili: Fatma Aliye Hanım'ın Refet Öğretmeni." *RumeliDE Journal of Language and Literature Studies*, no. 5, 2019, ss. 146-157.
- Doğrusadık, Zeynep. *Fatma Âliye'nin Son Dönem Osmanlı Toplumundaki Kadın Görüşleri*. 2018. Maltepe Ü, Yüksek lisans tezi.
- Durgun, H. Harika. *Ahmet Mithat Efendi ve Edebiyat*. Dergâh Yayınları, 2015.
- Ekici, İtr. *Ahmet Mithat Efendi'nin Roman ve Hikâyelerinde Aile Yapısı*. 2019. Ege Ü, Yüksek lisans tezi.
- Enginün, İnci. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 2*. Dergâh Yayınları, 2012.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. Eser Matbaası, 1977.
- Esen, Nüket. *Hikâye Anlatan Adam: Ahmet Mithat*. İletişim Yayınları, 2014.
- Esen, Nüket. "Bir Osmanlı Kadınının Yazarlığı: Fatma Aliye." *Yeni Türk Edebiyatı Dergisi*, no. 14, 2016, ss. 59-69.
- Fatma Aliye Hanım. *Refet*. Hazırlayan Esra Derya Dilek. Turkuvaz Kitap, 2019.
- Gökçek, Fazıl. "Ahmet Mithat Efendi". <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ahmet-mithat-efendi> (Erişim tarihi: 22.11.2022).
- Gökçek, Fazıl. *Küllerinden Doğan Anka*. Dergâh Yayınları, 2012.
- Kaya, Sevim Zehra. *Ahmet Mithat Efendi'nin Tercüme Yaklaşımı Çerçevesinde Letâif-i Rivâyât'taki Sosyal Kavramlar*. 2016. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Ü, Yüksek lisans tezi.
- Kızıltan, Mübeccel. "Edebiyatımızda Bir Öncü Fatma Aliye." *Gösteri*, 1993, ss. 84-88.
- Koç, Murat. "Üdebâ-yı Nisvân'ın Yardımcısı Ahmet Mithat Efendi ve Fatma Aliye Hanım." *A. Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, no. 48, 2012, ss. 191-216.
- Nemutlu, Özlem. *Ahmet Mithat Efendi'nin Kütüphanesi*. Dergâh Yayınları, 2018.
- Okay, Orhan. *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmet Mithat Efendi*. Dergâh Yayınları, 2008.
- Tüzer, İbrahim. *Ahmet Mithat Anlatılarında Kimlik İnşası ve Modernizm*. Akçağ Yayınları, 2014.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %50, İkinci Yazar %50.

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.